Περί νοήματος

Ευφροσύνη Μουρελή[1]

Ένα τεύχος αφιερωμένο στη μνήμη του αγαπημένου Πέτρου Πολυχρόνη δεν θα μπορούσε να τον αντιπροσωπεύει καλύτερα από την πρόσκληση για έκφραση του προσωπικού νοήματος σε σχέση με τον εαυτό, την εργασία και τον κόσμο. Η παρουσία του σε κοινωνικά ή επαγγελματικά πλαίσια, ο τρόπος που συνέδεε το θεωρητικό και το κλινικό με το προσωπικό και το κοινωνικό προσκαλούσε πάντα σε αναρωτήσεις σε σχέση με το νόημα. Νομίζω ότι ακόμη και η καταγραφή που έκανε των ανθρώπων ήταν με βάση την αναζήτηση νοήματος ή άλλου, όπως πλούτου ή εξουσίας. Η επαφή μαζί του «είχε νόημα» και όσα μας παρέδωσε ή μας χάρισε είναι κήποι νοήματος. Γι' αυτό και εγώ προσπάθησα να εκφραστώ με τον τρόπο που εκείνος εκφραζόταν, συνδέοντας και αναμιγνύοντας το θεωρητικό με το προσωπικό και το κοινωνικό, χωρίς να φτάνω στην τέχνη του δικού του ρέοντος λόγου, αλλά έχοντας την ίδια ειλικρινή πρόθεση.

Στο πρώτο έτος της ιατρικής, η ερώτηση στην οποία επέμενε ένας καθηγητής ήταν, ποια στοιχεία είναι απαραίτητα για τη ζωή στον άνθρωπο. Η απάντηση ήταν νερό, πρωτεΐνες, λίπη, υδατάνθρακες και οξυγόνο, λέξη που ο βοηθός του μας ψιθύριζε τη στιγμή που μπαίναμε στο γραφείο, προφανώς γιατί, παρόλο που δεν ζει κανείς χωρίς αυτό, όλοι το ξεχνούσαμε. Εκείνο ωστόσο που διέφευγε από όλους μας τότε ήταν ότι απαραίτητα για τη ζωή επίσης είναι το νόημα και το περιβάλλον στην ανθρώπινη και τη φυσική του διάσταση. Μια αναγνώριση που στον αιώνα μας έχει πάρει δραματικό χαρακτήρα.

Το νόημα στο οποίο με βάφτισαν οι γονείς μου ήταν, ούτε λίγο ούτε πολύ, μια δίκαιη και ελεύθερη κοινωνία και υποθέτω ότι σε αυτό το νόημα θα πεθάνω. Ευτυχώς για μένα το νόημα αυτό μου παραδόθηκε σχεδόν ανοικτό και το κράτησα ανοικτό, σε επαφή με το δικό μου παρόν και το παρόν του κόσμου, με την βοήθεια της προσωπικής ψυχανάλυσης. Η ομαδική ανάλυση, στην οποία εκπαιδεύτηκα αλλά κυρίως η συστημική, ιδιαίτερα οι θεωρήσεις του Bateson (2017) και του Maturana (1992) μου παρείχαν γενναιόδωρα έννοιες που με μετασχημάτισαν ψυχικά μεταφράζοντας τις επιθυμίες μου σε πολυδύναμα

[1] Ψυχίατρος, Αναλύτρια Ομάδας, Οικογενειακή θεραπεύτρια. efros@otenet.gr

νοήματα, τα οποία έγιναν «οδηγός παράσταση» στην κάμινο του κοινωνικού και την προκρούστεια κλίνη της πράξης. Γενικά μιλώντας θα έλεγα ότι το επάγγελμα της ψυχοθεραπεύτριας με στήριξε εξαιρετικά στη συνύφανση του εαυτού μου και του κόσμου.

Η διφυής επαγγελματική καταγωγή μου, ψυχαναλυτική και συστημική, με διαμόρφωσε στο είδος της θεραπεύτριας που είμαι, ένα υβρίδιο, ένα assemblage με εναρμονίσεις και αντιφάσεις, που συνεχώς διερευνά και διερευνάται, ένα συνεχές «γίνομαι-θεραπεύτρια» σε διαφορετικά πεδία σχεσιακότητας. Ο ένας τρόπος σκέψης βοηθά τον άλλο, ακόμα και όταν εμποδίζει. Για παράδειγμα, η ψυχαναλυτική σκέψη με στηρίζει στην συνεχή αναρώτηση ποια είναι η δική μου συμμετοχή στη διάδραση με τον άλλον. Η έννοια του πλαισίου με βοηθάει στην ατομική ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία και η έννοια της μεταβίβασης-αντιμεταβίβασης (μια εκδοχή της αποτελεί ό,τι στη συστημική ονομάζουμε προκαταλήψεις) στην οικογενειακή θεραπεία. Ο πληθυντικός εαυτός του Kaes (2009) διαπραγματεύεται με τον πολλαπλό εαυτό, η εστίαση στο «πώς» της συστημικής σκέψης με αποτρέπει από το «γιατί» της ψυχανάλυσης, απομακρύνοντας με έτσι από την παθολογία, βοηθώντας με να ακούω με λιγότερο άγχος και πιο «ολιστικά» την εμπειρία του άλλου αποφεύγοντας την τάση για έλεγχο. Συχνά αναρωτιέμαι για τις δύο θεωρήσεις, πόσο αφορούν φαντασιωτικά τη σχέση των γονιών μου και τι κάνω εγώ με αυτή τη σχέση. Ωστόσο, πέρα από το προσωπικό στοιχείο, έχοντας στο νου μου το παράδειγμα του Bateson για την ανάδυση της αντίληψης του βάθους από την συνεργασία των δύο ματιών, πορεύομαι ψάχνοντας/εφευρίσκοντας το «βάθος». Εξάλλου, γνωρίζω πια καλά, όπως ελπίζω όλοι μας, ότι οι θεωρίες φανερώνουν ενώ συγχρόνως αποκρύπτουν. Ίσως στο μέλλον, όπως τολμάει να πει ο Egon Guba στο βιβλίο του The paradigm dialog, οι άνθρωποι βρίσκουν μεγαλύτερη ελευθερία να σκέφτονται μέσα από περισσότερες της μιας θεωρίες παρά μέσα από μία μόνο.

Η περιπλάνηση στις θεωρήσεις προϋποθέτει να τολμάει και να ευχαριστιέται κανείς το πεδίο της σκέψης και τις δημιουργίες της γλώσσας, προσπαθώντας ωστόσο να μην φυλακίζεται σε «νομιμοφροσύνες». (Πάντα αναστατώνομαι κάπως όταν μια λέξη περιέχει κάτι από το όνομα μου -φροσύνη-, σαν κάποιος να με εγκαλεί για αυτό που λέω, στην προκειμένη περίπτωση για αστάθεια και ασυνέπεια). Οι θεωρίες του Bateson και του Maturana, σε αυτό υποθέτω θα συμφωνούσαμε όλοι, είναι πολύ περιπετειώδεις τόποι.

Μιλώντας γενικά, θεωρώ ότι, αν η ψυχανάλυση έφερε στο προσκήνιο την εκκεντρότητα της συνείδησης και την κεντρικότητα του ασυνειδήτου και η ομαδική ανάλυση την πανταχού παρούσα μη-συνειδητότητα των καθημερινών

μας συναλλαγών και διαδράσεων, η συστημική στις ποικίλες εκφάνσεις της έκανε προφανές σε όλη του την τρομερή αβεβαιότητα το μη αναγώγιμο, σε απλούστερες εκδοχές, της πολυπλοκότητας του κόσμου, ανθρώπινου και μη ανθρώπινου. Αν το μοντέρνο επιδιώκει την αλήθεια χωρίς παρένθεση, τον έλεγχο και την «καθαρότητα» της τάξης σε όλα τα πεδία, ψυχικό, σχεσιακό, κοινωνικό, το μεταμοντέρνο μας εξοικειώνει με την αδυνατότητα της αλήθειας χωρίς παρένθεση, του ελέγχου και της τάξης. Μας εγκαθιστά στο πολύπλοκο, το αντιφατικό και το μη-ολοκληρώσιμο. Η συστημική και οι μετεξελίξεις της μας τοποθετούν εντός της πολλαπλότητας των οπτικών, σε ένα ατέρμονα χορό, που ίσως ο εαυτός μας λειτουργεί σαν ένα είδος επιλεκτικής διαδικασίας. Προσωπικά θα έλεγα ότι μέσα μου το μοντέρνο και το μεταμοντέρνο υπάρχουν είτε σε ήσυχη μίξη, είτε σε ταραγμένη αντίθεση ή αντίφαση και σκέφτομαι ότι η αναγκαιότητα της πράξης με καθιστά μοντέρνα και ο αναστοχασμός με καθιστά μετα-μοντέρνα. Ωστόσο, συχνά με αναστατώνει η μεγάλη σημασία που αποδίδουμε οι συστημικοί στη συνείδηση και ανακουφίζομαι όταν προσέχουμε τα συναισθήματα, τις φαντασίες, τις αισθήσεις, δηλαδή τα μέσα ολιστικού τύπου που όλοι και όλες διαθέτουμε. Θεωρώ ότι οι οικογενειακοί μύθοι, καθώς και οι ομοιότητες/patterns μεταξύ σημαντικών σχέσεων στο παρελθόν και σχέσεων στο παρόν, μας επιτρέπουν να έχουμε κάποια σκέψη για αυτό που ονομάζω σχεσιακή μήτρα της οικογένειας, την ασυνείδητη δηλαδή ροή της.

Η σκέψη του Bateson μου έμαθε ότι ο κόσμος δεν είναι μόνο άδικος και σκληρός για τους περισσότερους ανθρώπους, πράγμα που ήξερα παιδιόθεν, αλλά ότι πορεύεται μια λάθος πορεία ενάντια στη φύση που ήταν η μήτρα του και είναι το σπίτι του. Μια πορεία καταστροφής, αποτέλεσμα της διαφοράς μεταξύ του πως η φύση δουλεύει και πως οι άνθρωποι σκέφτονται.

Σκέφτομαι συχνά ότι αγαπώ τη Νόρα Bateson σαν αδελφή μου. Έχει κανείς πολλούς πνευματικούς γονείς στη ζωή του, εγώ είχα τον Λάκη Μακρή, τον Μαρξ, τον Σαρτρ, τον Freud, τον Foulkes, τον Καστοριάδη, τη Silvia Federici, τον Maturana και τον Bateson, πρόσφατα είμαι σε αναδοχή από το ζεύγος Deleuze-Guattari (2017). Έχει κανείς επίσης πολλές εναρκτήριες στιγμές. Όπως όταν έβρισα, παιδί, ένα χωροφύλακα που με ενοχλούσε και μετά έτρεξα να το πω φοβισμένη για τις συνέπειες στον πατέρα μου και εκείνος είπε, καλά του έκανες. Όπως ενώ πίστευα ότι δεν καταλαβαίνω τα μαθηματικά, ο μαθηματικός στο Λύκειο μου είπε ότι έχω μαθηματική σκέψη, και εγώ, προς έκπληξη μου, έκτοτε δεν τον απογοήτευσα. Όπως όταν αντιλήφθηκα ότι, όταν έρχεται η άνοιξη και ο σπόρος αντιλαμβάνεται τη *διαφορά* θερμοκρασίας, αυτό είναι σκέψη, ο σπόρος σκέφτεται και αυτή η σκέψη εκκινεί την υλική διαδικασία της ανάπτυξης.

Θεμέλια στιγμή για μένα, σε σχέση με το νόημα, έχει υπάρξει η αναγνώριση της περιορισμένης εμβέλειας της συνείδησης. Οι ψυχαναλυτικές θεωρήσεις, όπως ανάφερα προηγουμένως, έχουν φανερώσει την εκκεντρότητα της συνείδησης, καθώς και τις παραμορφώσεις της, εγκαθιδρύοντας τις έννοιες του ατομικού και του κοινωνικού ασυνειδήτου. Η θεώρηση του Bateson ανάδειξε τη συνείδηση σαν πηγή στρέβλωσης όσον αφορά τη διασυνδεδεμένη φύση του κόσμου: Η συστημική φύση του κόσμου και του εαυτού δεν είναι ορατή στη συνείδησή μας στο βαθμό που τα περιεχόμενα της τελευταίας καθορίζονται από συνειδητούς σκοπούς. Είμαστε τυφλοί ως προς τις κυβερνητικές κυκλικότητες τους. Η σκόπιμη επιλογή δεδομένων μάς αποκρύπτει ολόκληρα κυκλώματα. Βλέπουμε μόνο τόξα κυκλωμάτων αποκομμένα από τη μήτρα τους λόγω του σκοπού, της δικής μας επιλεκτικής προσοχής. Η προσπάθεια να αλλάξει μια μεταβλητή χωρίς προηγουμένως να κατανοηθεί το ομοιοστατικό δίκτυο που την περιβάλλει καταλήγει σε παραμορφώσεις, ενίοτε καταστροφικές όπως στο θέμα της περιβαλλοντικής καταστροφής. Η αναγνώριση της τυφλότητας μας, όσον αφορά το δικό μας πεδίο, ενίσχυσε την άποψη μου για τις βλαβερές συνέπειες των διαγνώσεων. Περιορίζουν τη δική μας σκέψη και ευαισθησία και, όπως οι διαγνώσεις στα παιδιά (Μουρελή, 2014) επηρεάζουν λεπταίσθητες σχέσεις ενδοψυχικές και διαπροσωπικές, πράγμα που επιμένουμε να αγνοούμε. (Μουρελή, 2019).

Θεμέλια επίσης στιγμή για μένα έχει υπάρξει η αναγνώριση της αλήθειας και της πραγματικότητας με εισαγωγικά. Αν στην προσωπική ανάλυση ανακάλυψα ότι αλήθεια-μου είναι αυτό που η αναγνώριση του με αλλάζει, η συστημική με το άνοιγμα στην πολλαπλότητα των οπτικών, την πολλαπλότητα των πλαισίων, την πολυσημία του λόγου και της συμπεριφοράς, έδωσε καίριο χτύπημα σε ότι μοντέρνο και βέβαιο απέμεινε μέσα μου, χτύπημα ωστόσο όχι θανάσιμο. Και όταν μπερδεύομαι, το θεώρημα του Thomas *"if you think that something is real, it is real in its consequences"*[2] (*αν νομίζεις αν κάτι είναι πραγματικό, είναι πραγματικό στις συνέπειες του*) έρχεται να με ξεμπερδέψει.

Η συστημική, μέσα από τις πολλαπλές συζεύξεις της με τον Bateson, τον Maturana, τον Shotter, τον Bakhtin, τον Foucault κ.α μας έκανε να τρέχουμε με τις συνεχείς μετεξελίξεις της, ωστόσο μας κράτησε σε επαφή με τη σύγχρονη σκέψη και το σύγχρονο προβληματισμό. Μας τοποθετεί συνεχώς μέσα στο παρόν του κόσμου, μέσα από τις ιδέες της η απειλή της επιβίωσης μας από το περιβάλλον δεν μας έπιασε στον ύπνο, όπως πολλούς άλλους.

[2] https://en.wikipedia.org/wiki/W. I. Thomas

Η σύζευξη των δικών μου ασυνείδητων και συνειδητών επιθυμιών με τη θεώρηση του Bateson άνοιξε για μένα ένα ευρύ πεδίο δράσης ακτιβιστικής, αρχικά στο πλαίσιο του κινήματος εναντίον του ορυχείου χρυσού της Eldorado στη Βόρεια Χαλκιδική (Μουρελή, 2017), σε αυτό που ονομάστηκε «το κίνημα των κινημάτων» και την πρόσφατη μετεξέλιξη του, την πρωτοβουλία «Μας σκάβουν το λάκκο»[3], στην ονοματοθεσία του οποίου συμμετείχα. Η πρωτοβουλία αφορά τη συνεργασία περιβαλλοντικών κινημάτων στην Ελλάδα, την Τουρκία, την Βόρεια και τη Νότια Κύπρο εναντίον των εξορύξεων στη Μεσόγειο και εναντίον του πολέμου, απότοκο του ανταγωνισμού περί των εξορύξεων.

Στον Maturana ωστόσο οφείλω την εικόνα της δημιουργίας του κόσμου και της ζωής μέσω της διάδρασης και της αυτοποίησης, καθώς και την ανάδειξη του εξαιρετικής σημασίας θέματος της οργάνωσης και της αυτο-οργάνωσης. Η Ματουρανική εκδοχή της οργάνωσης υπήρξε για μένα ένα αντικείμενο μεταμορφωτικής εσωτερικής δυναμικής τόσο που να θεωρώ, ακόμη και να πιστεύω, ότι η αυτο-οργάνωση συνδεδεμένων κοινοτήτων αποτελεί έναν ορίζοντα που απαντά στα ερωτήματα που θέτουν σήμερα τα αμείλικτα προβλήματα των παγκοσμιοποιημένων κοινωνιών μας. (Κολέμπας & Μπίλλας, 2019). Συνέβαλλε ώστε το νόημα του μέλλοντος του κόσμου στο οποίο βαφτίστηκα από τους γονείς μου, να γίνει σημαντικά διαφορετικό από το πώς ήταν εγγεγραμμένο σε εκείνους και στη δική τους γενιά.

Η συμμετοχή μου στο Κοινωνικό Ιατρείο Αλληλεγγύης Θεσσαλονίκης (Triantafillou, Pouliopoulou, Bethymouti, Moureli, 2016) στα έντεκα σχεδόν χρόνια της λειτουργίας του, με κατέστησε βιωματικά και νοητικά ενήμερη της αξίας και των δυνατοτήτων της αυτοοργάνωσης, τους τρόπους άρθρωσης του ατομικού με το συλλογικό, τη λειτουργία των ομάδων σε σχέση με την ιεραρχία και τις εναλλακτικές δυνατότητες λήψης αποφάσεων. Το Κοινωνικό Ιατρείο παρέχει πρωτοβάθμια περίθαλψη δωρεάν σε ανθρώπους που την έχουν ανάγκη, λειτουργεί οριζόντια χωρίς ιεραρχία, το αποφασιστικό του όργανο είναι η γενική συνέλευση και έχει τομείς όπως παθολογικό, ψυχιατρικό, οδοντιατρικό, γραμματεία, φαρμακείο κλπ. Έχει αναπτύξει ένα δίκτυο με ιδιωτικά ιατρεία της πόλης, με πολλά φαρμακεία και με αλληλέγγυους στα νοσοκομεία. Για μένα στάθηκε η εμπειρία που με έκανε να δω την αυτο-οργάνωση ως τρόπο οργάνωσης του κοινωνικού και να διαπιστώσω πώς μια συλλογικότητα γίνεται υποκείμενο, πως έχει δηλαδή συνείδηση του εαυτού της: γίνεται υποκείμενο στο βαθμό που διαφεύγει από το να αναπτύξει κυρίαρχους τρόπους ελέγχου και εξουσίας και όταν φτάνει να κάνει μια επιστημολογικής τάξης διάκριση στη σκέψη, στο πώς

[3] https://www.facebook.com/noextractionsnowar/

δηλαδή παράγεται η γνώση. Το επιστημολογικής τάξης βήμα που έκανε το Κοινωνικό Ιατρείο ήταν μέσα από τον προβληματισμό και την πρακτική της «Άλλης Ιατρικής» (Ομάδα «Άλλης Ιατρικής» του Κοινωνικού Ιατρείου Αλληλεγγύης Θεσσαλονίκης, 2021). Η ομάδα αυτή αναγνωρίζοντας τους βασικούς διαχωρισμούς που κάνει η κυρίαρχη Ιατρική: του ασθενή από το πλαίσιο του, το σωματικό από το ψυχικό και το κοινωνικό και τον γιατρό από τον ασθενή, επιχειρεί μια ολιστική ιατρική φροντίδα του ασθενή, θεωρώντας τον μια σωματο-ψυχο-κοινωνική ολότητα, προσπαθώντας να συνθέσει τις μερικές οπτικές των ειδικών, μη-ειδικών και του ασθενούς, σε ένα «ολόγραμμα».

Η συστημική δίνει εξαιρετική δυνατότητα να σκεφτεί κανείς και να πράξει σε διαφορετικά πλαίσια. Επαγγελματικά μου έδωσε τη δυνατότητα να λειτουργήσω ψυχοθεραπευτικά σε ποικίλα πλαίσια, όπως σε κλινική χρόνιων ασθενών στο Ψυχιατρείο, σε Κέντρα Ψυχικής Υγείας, στο Τμήμα θεραπείας οικογενειών με ψυχωτικό μέλος, σε σχολεία, δήμους, ομάδες γονέων και εκπαιδευτικών, ακόμη και σε ομάδα προσκόπων. Η ψυχοθεραπευτική μου εμπειρία γέννησε νέες ιδέες, όπως η ιδέα αλλαγής ενός συστήματος, όπως η τάξη, μέσα από ένα κομβικό πρόσωπο, όπως η δασκάλα. Με την ιδέα αυτή ως οδηγό παράσταση δημιουργήθηκε η ομάδα της Αναστοχαστικής Πράξης, στην οποία μια διεπιστημονική υπο-ομάδα συνεργάστηκε με δασκάλες που αντιμετώπιζαν «δύσκολους μαθητές» και μέσω αναστοχασμού, δημιούργησε κυκλικές διαδικασίες αλλαγής για τις δασκάλες, τους μαθητές, τις τάξεις και την ίδια την ομάδα. Με βάση την εμπειρία της η ομάδα συνέγραψε το βιβλίο: *«Αναστοχαστική Πράξη. Ο αποκλεισμός στο σχολείο»*. (Κωτσάκης, Μουρελή, Μπουτουλούση, Αλεξανδρή, Γκέσογλου, Καραμανώλη, Καρπούζα, Σπανοπούλου, 2010). Ο λόγος του Heinz von Foerster *«act always so as to increase the number of choices»* (δράσε πάντα έτσι ώστε να αυξάνεις τον αριθμό των επιλογών) έχει υπάρξει για μένα ένας γενικός βασικός οδοδείκτης (von Foerster, 1981).

Η συστημική συνιστά και σήμερα ένα εύφορο έδαφος για τη σπορά ιδεών από άλλα πεδία, όπως για παράδειγμα η έννοια του “implicated subject” (εμπλεκόμενου υποκειμένου) του Rothberg (2019), με την οποία προσπαθώ στο παρούσα φάση να κατανοήσω πως εμπλεκόμαστε όλοι εμείς στις διαδικασίες εκείνες που παράγουν την ανισότητα και τη βία στο παγκοσμιοποιημένο καπιταλιστικό κόσμο μας.

Η συστημική αναντίρρητα συνιστά μια συνεχή διαδικασία μάθησης του ομαδικού και η συστημική ψυχοθεραπεία μια παιδεία στη συνεργασία πολλών και διαφορετικών ανθρώπων καθώς και στις συστημικές συνέπειες της συμπεριφοράς και στην ηθική των σχέσεων και των διαδράσεων. Έχοντας την

τύχη να περάσω τα παιδικά μου χρόνια σε χωριό, μεγάλωσα σε ομάδες, σπούδασα (ψυχαναλυτικές) ομάδες, εργάστηκα σε συστημικές ομάδες, εκπαιδεύω ομάδες ως μέλος εκπαιδευτικής συστημικής ομάδας και η δράση μου στο κοινωνικό και το πολιτικό πεδίο με εμπλέκει με ομάδες επίσης. Αυτό σημαίνει ότι βρίσκομαι πολύ συχνά μπλεγμένη σε προσπάθειες συνεννόησης και συναίνεσης μεταξύ ανθρώπων που που ωθούνται από διαφορετικές επιθυμίες και μιλούν διαφορετικές γλώσσες. Η συνεργασία και η συναίνεση είναι καρποί κόπου για όλους και όλες, αλλά συγχρόνως είναι μια συνεχή διαδικασία μάθησης αυτού που αποκαλούμε ομαδικό και συλλογικό. Το συλλογικό είναι για άλλους κάτι μεταφυσικό, για άλλους ένα σπουδαίο στοιχείο του κοινωνικού φαντασιακού, για άλλους, όπως εγώ, μια αναγκαιότητα, όσον αφορά το μέλλον της ανθρωπότητας. Από την άποψη του παρόντος κειμένου θα έλεγα, ότι παρά τις αέναες συγκρούσεις και τις δυσκολίες στις σχέσεις των ανθρώπων, το Κοινωνικό Ιατρείο ιδιαίτερα στάθηκε για μένα η μακρόχρονη εκείνη πράξη στις διαδικασίες της οποίας είδα τους ανθρώπους να αλλάζουν, είδα ότι, όπως λένε οι Ζαπατίστας, ότι ο λόγος (μπορεί να) χωρίζει αλλά η πράξη ενώνει. Είδα πεδία ελευθερίας να ανοίγονται για τη σκέψη και για τη δράση, εν συντομία, είδα ότι οι ομάδες και οι συλλογικότητες είναι δύσκολες συνθήκες αλλά και πολλαπλασιαστικές των ατομικών δυνατοτήτων.

Υπήρξαν φορές που χρησιμοποίησα τις ψυχοθεραπευτικές γνώσεις μου με επιτυχία ή με αποτυχία. Όλα όσα η ψυχοθεραπεία μου έμαθε, πώς να ακούσω, πώς να απαντήσω, πώς να σκέφτομαι, μου είναι χρήσιμα ώστε να παραμένω δρώσα παρά τις απογοητεύσεις, τις ματαιώσεις, τον φόβο, τον θυμό και το μίσος. Μερικές φορές απελπίζομαι με τη σκέψη ότι μπορεί η ανθρωπότητα να χαθεί, τώρα που η κλιματική κρίση μας χρειάζεται όλους, γιατί οι άνθρωποι δεν καταφέρνουν να συνεργαστούν. Ωστόσο πάντα θα υπάρξει μια στιγμή λαμπρής συμπόρευσης που θα αναγεννήσει την αισιοδοξία. Θυμάμαι πάντα το Jorhe Sembrun[4], που είπε στην ομιλία του στην Θεσσαλονίκη, ότι ο μεγαλύτερος εχθρός του ανθρώπου είναι ό,τι σκοτώνει την αισιοδοξία. Στήριγμα μου επίσης είναι κάτι που λέει ο Deleuze στη συζήτησή του με το Negri (Deleuze, Negri, 2016): *«Αυτό που η ιστορία κρατά από το συμβάν είναι η πραγμάτωσή του μέσα σε καταστάσεις πραγμάτων, αλλά το συμβάν μέσα στο γίγνεσθαί του εκφεύγει της ιστορίας».* Το γίγνεσθαι περιέχει όλους τους πειραματισμούς που ενδεχομένως θα οδηγήσουν στο συμβάν που θα εκκινήσει την αλλαγή, σαν τη σκέψη του σπόρου που εκκινεί τη διαδικασία της βλάστησης.

[4] Jorhe Sembrun, Ισπανός συγγραφέας και πολιτικός. Ως κομμουνιστής συνελήφθη από τη Gestapo και έζησε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Buchenwald.

Το παράδειγμα που μπορεί να δείξει το τι είναι σημαντικό για μένα σήμερα αποτελεί η συνεργασία του ψυχιατρικού τομέα του Κοινωνικού Ιατρείου με γονείς στην Ιερισσό, (Triantafillou, κ.α, 2016) το χωριό που λόγω της εναντίωσής του στο ορυχείο χρυσού, έχει υποστεί πολλαπλά επεισόδια πολύμορφης καταστολής από τα ΜΑΤ. Εξαιτίας των συγκρούσεων των κατοίκων με τις δυνάμεις καταστολής, οι γονείς ανησυχούσαν για τα βιώματα των παιδιών τους και την επίδραση όλων εκείνων των γεγονότων στη ζωή τους. Και σε αυτή την περίπτωση η ιδέα του αναστοχασμού, όπως τη χρησιμοποιεί ο Ανοικτός Διάλογος, έγινε η οδηγός παράσταση για την οργάνωση της συζήτησης μεταξύ 14 μελών του ψυχιατρικού τομέα και 65 γονέων. Ζητήθηκε από τους γονείς να απαντήσουν ανώνυμα σε λίγες βασικές ερωτήσεις: τα μέλη της οικογένειας, τι τους ανησυχούσε στο παιδί τους, τι τους ικανοποιούσε, τυχόν σοβαρά γεγονότα ζωής. Σχηματίστηκαν ομάδες με τους γονείς, ανάλογα με την ηλικία των παιδιών τους, και κάθε ομάδα συνεργάστηκε με δύο ή τρία μέλη του Κοινωνικού Ιατρείου. Με βάση τις απαντήσεις των γονιών, τα μέλη του Κοινωνικού Ιατρείου (ψυχολόγοι, ψυχίατροι, κοινωνικοί λειτουργοί) συζήτησαν μεταξύ τους, συμφωνώντας αλλά και διαφωνώντας, μπροστά στους γονείς. Κατόπιν οι γονείς σχολίασαν αυτά που άκουσαν, και η διαδικασία επαναλήφθηκε μέχρι που ήρθε, μαζί με τη νύχτα και μια καταρρακτώδη βροχή, ένα αίσθημα πλήρωσης και κατανόησης που έγινε φανερό στην τελική κυκλική συζήτηση όλων.

Πράγματι η ικανοποίηση ήταν διάχυτη και νομίζω ότι ήταν σημαντικό που δεν επικοινωνήθηκαν από τους μεν στους δε κομματάκια γνώσης και τεμάχια πληροφορίας αλλά περισσότερο τρόποι σκέψης. Υπήρξε μια διαδικασία γνώσης μέσα από διάλογο, και όχι μονόλογοι από ειδικούς στους οποίους υπακούς (ή όχι), η οποία μεταβίβασε επίσης τη μερικότητα, την πολλαπλότητα και την ενδεχομενικότητα του επιστημονικού λόγου. Θυμάμαι εκείνο το απογευματό-βραδο πάντα με ευχαρίστηση.

Θεωρώ ότι, ιδιαίτερα η συστημική, με εφοδίασε με τρόπους ώστε, μερικές φορές, η ανταπόκριση μου να εναρμονίζεται με το περιβάλλον και τολμώ να αναρωτηθώ αν, αυτές τις φορές, δούλεψα όπως δουλεύει η φύση. (Είναι αυτό ύβρις;).

> *Θυμάμαι μια φράση του Πέτρου σε μια συζήτηση για τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στους ανθρώπους: Τους στρέφει στην επιβίωση , όχι στη ζωή.*

Για την ψυχοθεραπεία και τη συστημική σκέψη μπορεί να πει κανείς ότι μας στρέφουν στη ζωή.

Βιβλιογραφία

Bateson, G., (2017). *Βήματα για μια Οικολογία του Νου*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Deleuze, G., Guattari, F. (2017). *Χίλια Πλατώματα*. Αθήνα: Πλέθρον.

Deleuze, G., Negri, T. (2022). *Το επαναστατικό γίγνεσθαι και τα πολιτικά δημιουργήματα.* https://nomadicuniversality.com/2022/02/21/deleuze-negri-to

Maturana, R. H., Varela F., (1992). *Το Δένδρο της Γνώσης. Οι βιολογικές ρίζες της ανθρώπινης νόησης*. Αθήνα: Κάτοπτρο.

von Foerster, H. *Observing Systems*. (1981). Intersystems Publications.

Guba, E. (1990). *The paradigm dialog*. USA: Sage Publications.

Kaes, R. (2009). *Ένας πληθυντικός ενικός*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Κολέμπας, Γ., Μπίλλας, Γ. (2019). *Για την Κοινότητα των Κοινοτήτων.* Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων.

Κωτσάκης, Δ., Μουρελή, Ε., Μπουτουλούση, Ε., Αλεξανδρή, Χ., Γκέσογλου, Ε., Καραμανώλη, Κ., Καρπούζα, Α., Σπανοπούλου, Ε. (2010). *Αναστοχαστική Πράξη. Ο αποκλεισμός στο σχολείο*. Αθήνα: Νήσος.

Μουρελή, Ε. (2014). *Η Ιατρικοποίηση της παιδικής ηλικίας*. *Μετάλογος*, τεύχος 25.

Μουρελή, Ε. (2019*). Δημιουργικότητα και διαδικασίες από-μάθησης. Μετάλογος*, τεύχος 36.

Μουρελή, Ε. (2017). *Σκέψεις πάνω στη σχέση μας με τη φύση. Μετάλογος*, τεύχος 32.

Rothberg, M. (2019). *The implicated subject. Beyond victims and perpetrators*. USA: Stanford University Press.

Triantafillou, F., Pouliopoulou, D., Bethymouti, E., Moureli, E., (2016). The inner and the outer sides of the wind. Collaborative practice in the Solidarity Social Medical Center of Thessaloniki, Greece. In I. McCarthy, G. Simon (ed*.). Systemic Therapy as Transformative Practice*, (pp. 17-42). UK: Everything connected press.

Ομάδα «Άλλης Ιατρικής» του Κοινωνικού Ιατρείου Αλληλεγγύης Θεσσαλονίκης.(2021). *Το μετέωρο βήμα της «Άλλης Ιατρικής»*. *Μετάλογος*, τεύχος 39.